

Türkiye’de Gönüllülük Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme

Burak KESGİN¹

Özet

Yapılan araştırmalar Türkiye’nin gönüllülük ve gönüllü kurumlara katılım konusunda dünyada en geri sıralarda yer aldığını ortaya koymaktadır. Konu üzerine yapılan periyodik ve kapsamlı araştırmalar olmasına karşın Türkiye’de gönüllülüğün ağırlıklı sivil toplum tartışmaları özellikle de devlet-sivil toplum ve STK sorunları, yönetimi alanları içinde çalışıldığı görülmektedir. Buna karşın günümüzde gönüllülük dünyada, farklı toplumsal grupların farklı dinsel eğilimleri, bireysel değerler, kişilerarası ilişkiler gibi farklı açılardan ve sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji, eğitim bilimleri gibi farklı disiplinlerin katkısıyla çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Bu makale, Türkiye’de ağırlıklı STK ve sivil toplum tartışmaları içinde yer alan ve güncel gönüllük çalışmalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu makale ayrıca Türkiye’de eksikliği göze çarpan gönüllülüğün alternatif biçimlerde nasıl daha farklı ele alınabileceği de tartışmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gönüllülük, sivil toplum, STK, özgecilik.

An Assessment of Volunteering Studies in Turkey

Abstract

According to surveys on volunteering, Turkey ranks lowest in the world in citizen participation in NGOs. Periodic surveys about volunteering in Turkey focus almost exclusively on civil society debates, which examine state-civil society relations, problems of NGOs, and NGO management. But in today’s world volunteering must be elaborated from different angles, such as religious attitudes, individual values, interpersonal relations in different social groups, with the contribution of different disciplines, such as sociology, social psychology, and educational sciences etc. This article discusses the present state of volunteering studies in Turkey, and offers a richer, inter-disciplinary lens through which to understand Turkey’s lack of enthusiasm for volunteering.

Key Words: Volunteering, civil society, NGO, altruism.

Giriş

Charities Aid Foundation tarafından yıllık olarak yayınlanan Dünya Bağışçılık Endeksi, bir yardım kuruluşuna nakdi bağış yapma, bir kuruluşta gönüllü faaliyete vakit harcama ve ihtiyaç sahibi olan birilerine ya da bir yabancıya yardım etme ölçütlerini göz önüne alarak ülkeleri gönüllülük seviyeleri açısından periyodik olarak değerlendirir. Ülkeler, gönüllülük seviyelerinin ölçülmesinde genel kabul edilen bu ölçütler açısından farklı konumlarda yer alabilseler de,

¹ Yrd. Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi, burakkesgin@hotmail.com

örneğin bir ülkede maddi bağış, diğerinde doğrudan zaman ayırma daha yüksek çıkabileceği gibi, bu ölçütlerin ortalaması ülkelerin gönüllülük sıralamalarının belirlenmesinde kullanılır. Kuruluşun 2014 yılında Türkiye'nin yer aldığı son raporuna göre Türkiye, gönüllü bir faaliyete katılma, bu faaliyetlere zaman ya da para harcama açısından küresel ölçekte dünyada en son sıralarda yer almaktadır. Farklı zamanlarda yapılan farklı araştırmalar bu görünümü hemen hemen her zaman doğrularken, dünya genelinde 135 ülkeyi kapsayan güncel bir araştırmanın ortaya koyduğu gönüllülük sıralamasında Türkiye'nin 132. sırada bulunması son derece çarpıcı ve düşündürücüdür.² Birleşmiş Kalkınma Örgütü (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Gönülleri (UNV) Türkiye Programı tarafından 2013 yılında yayınlanan raporun aktardığı üzere de Türkiye, 145 ülkenin yer aldığı Dünya Bağış Endeksi'nde 137. sırada yer almaktadır. Türk halkının %10'u gönüllü olarak parasal bağış yaptığını belirtirken ancak %4'ü gönüllü faaliyetlere katılmaktadır. Aynı raporun aktardığına göre Türk halkının yalnızca yüzde % 2,5 kadarı toplumsal kuruluşlar içinde gönüllük faaliyetinde bulunmaktadır.³ Bu düşündürücü genel görünüm içinde, özel olarak genç gönüllüğünde de son derece düşük düzeylerde seyretmesi⁴, Türkiye'nin sıralamadaki mevcut yerinin ileriye dönük olumlu anlamda pek fazla değişme olasılığı olmadığını düşündürür. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı 2008 yılından başlayarak 18-35 yaş arası gençleri kapsayan üç yıllık bir araştırma yürütmüş ve bunları 2012 yılında bir bütün olarak değerlendirmiştir. Çalışmanın dikkat çektiği önemli bir nokta Türkiye'de sivil ve siyasal katılımın düşüklüğünün nedenleri konusunda çok sayıda çalışma olmasına karşın, gönüllü faaliyetler ve gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımı konusundaki araştırmaların eksikliğidir. Çalışma, Türkiye'de gençlerin gönüllük bir faaliyete zaman harcayanların oranını ortalama %5 olarak saptamıştır (maddi bağış hesaba katıldığında ağırlıklı ortalama açısından bu oran %8'e çıkar, bu oran Charities Aid Foundation'ın yukarıda ele aldığımız çalışmasını doğrular biçimde daha yüksektir). Çalışma, bu oranın %25'e çıkarabilmesi durumunda "5 milyona yakın gencin daha az anomik, kendisi hakkında daha olumlu algılara sahip, daha fazla empatik ve daha güvenli hale geleceğini" öne sürmektedir. Üniversite mezunlarının gönüllük oranı %15'e çıkarken, eğitim durumu ve gönüllük arasında doğru bir orantı göze çarpar. Konu üzerine yapılan bunlar ve benzer, birçok araştırmanın işaret ettiği ortak nokta, Türkiye'de gönüllülüğün dünya ortalamalarından son derece altında olduğudur. Durum böyleyken Türkiye'de gönüllülüğün nasıl tartışıldığına bakıldığında ise konunun ağırlıklı sivil toplum tartışmaları içinde ele alındığı görülür. Kuşkusuz bu durum, kavramların ve konuların iç içeliği dolayısıyla oldukça olağan bir durumdur. Ancak literatüre daha yakından ve uluslararası bağlamıyla karşılaştırmalı olarak bakıldığında, gönüllülüğün ayrı bir çalışma alanı olarak oldukça gelişkin olduğu görülmektedir. Oysa Türkiye'de gönüllülük olgusu, sivil toplum üzerine yapılmış yoğun kuramsal, kavramsal, tarihsel tartışmaların gölgesinde kalmış, ayrı bir alan olarak pek de fazla ele alınmamıştır. Gönüllülük konusu dünyada, din, aile, yaş, cinsiyet, toplumsal sınıf, etnik köken gibi farklı toplumsal zeminlerden, farklı sosyal bilim disiplinleri tarafından, dinamikleri, süreçleri açısından farklı kalıplar içinde araştırılarak, anlaşılmaya çalışılırken Türkiye'de sivil toplum tartışmalarının, STK yönetimi alanının bir alt kategorisi olarak kalmış görünmektedir. Kuşkusuz konu üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmaları bulunmaktadır. İlgili tezlerin bir kısmı ekonomi ve işletme gibi iktisadi ve idari bilimler alanlarında

² 2014'ün Kasım ayında yayınlanmış olan en güncel rapora göre (Türkiye 2015'de bu indekste yer almamıştır) Türkiye bu üç kriterin ağırlıklı ortalaması açısından bir yabancıya yardım etme ve maddi bağış ölçütlerindeki nispeten yüksek sırasının etkisiyle 135 ülke arasında 128. sırada yer alırken, bir gönüllü faaliyete katılma, vakit harcama ölçütüne göre 132. sırada yer almaktadır. (*World Giving Index 2014, A Global View of Giving Trends*, Charities Aid Foundation, Kasım 2014) Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki dinsel icaplar nedeniyle yapılan bağış, yardım vb. faaliyetleri (İslam açısından fitre, zekat, kurban vb.) gönüllü faaliyet olarak görmemek, bunları dinsel birer sorumluluk ya/ya da zorunluluk olarak görmek daha makul gözükmektedir.

³ Türkiye'de Gönüllük Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi, 2013

⁴ TEGV Gönüllük Araştırmaları, Haz: Dr. Emre Erdoğan, Mart 2012.

STK yönetimine, ekonomik faydalara odaklanırken bir kısmı tarihe bir kısmı da doğrudan gönüllülük motivasyonlarına odaklanmıştır. Bu son kategori günümüz gönüllülük literatürüne yakın çalışmalar olmasına karşın sayıları çok fazla değildir. Gönüllüğün toplumsal ve ekonomik faydalarına bakan ya da sosyal sermaye, STK yönetimi, STK sorunları gibi konuları ele alan, yabancı ölçekleri kullanan değer araştırmaları gibi araştırmalar, Türkiye’de düşük gönüllülük oranlarını açıklamada yetersiz kalmakta ya/ya da belirli bir boyuttan ortaya koymaktadırlar. Psikoloji alanında ise kimi farklı çabalar göze çarpar. Petek Akman tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi ise bu açıdan ilgi çekicidir. Gönüllü motivasyonları, gönüllü kimliği, topluluk hissi ve gönüllülük deneyiminden duyulan tatminin gönüllü çalışmanın uzunluğu ve gönüllü etkinliğine ayrılan zaman üzerindeki etkilerini ele alan tez, uluslararası literatüre nispeten yakındır. Kendisinin de belirttiği üzere tez, Türk gönüllülerinin profilini çıkarmayı ve gönüllülük davranışlarının altında yatan etmenleri belirlemeyi amaçlayan ender çalışmalardan biridir⁵. Doğrudan gönüllülüğe değilse de konuyla son derece ilgili ve yakın bir kavram olan özgecilik (*altruizm*) konusunda bir ölçek geliştirmeye yönelik psikoloji alanında yapılmış dikkat çekici bir araştırmadan bahsedilmesi gerekir. Bireylerin özgecilik davranışlarını ölçmede kullanılabilir üzere kültürel yapıya uygun bir ölçek geliştirme fikrinden yola çıkan araştırma, uluslararası modellerden hareketle Türkiye’ye ait kültürel değerler zemininde bir özgecilik ölçeği geliştirme çabası nedeniyle ilgi çekicidir.⁶ Psikoloji alanına ait bu çalışma, konuyu dar kendi disiplini içinden ele almış olsa da anlamlı bir çaba olarak görülebilir. Bu iki çalışma dışında Serap Palaz ve İsmet Boz tarafından yapılan çalışma, Balıkesir ve Kahramanmaraş illerinde üniversite mezunu yetişkinlerin gönüllülüğe motive faktörleri belirlemeye çalışmış, araştırma sonucunda gönüllülük oranları tahmin edilebileceği üzere çok düşük çıktığı gibi, gönüllü kuruluşlara bağlılık ya da üyelik ve gönüllü maddi yardım oranları da düşük çıkmıştır. İleride değinilecek olan Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) gönüllerine de referans veren araştırma özgecilik ve başarıya dayalı nedenleri gönüllü faaliyetler için en önemli etkenler olarak aktarmışsa da bu terimler üzerine bir tartışmaya girmeden, ele aldığı ölçütleri yüzeysel olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda da oldukça “genel” çıkarımlara varan araştırma, oranların düşüklüğüne bakmaksızın, özgeciliğin oransal olarak gönüllülüğe motive eden önde gelen faktör olması nedeniyle (%33,7) Türkiye’de bireylerin kendilerinden özveride bulunarak başkalarına yardım etme eğilimlerinin olduğu gibi sonuçlara varılmıştır.⁷ Bu ve benzeri saha çalışmaları, yukarıda değinilen sayıları oldukça az psikolojik araştırmalar, kuramsal bağlamıyla sivil toplum literatürü ve geniş çaplı kurumsal araştırmalar Türkiye’de gönüllülük olgusunu kendi merceklerinden ele almaya çalışmıştır. Bu bağlamda bu makalede, Türkiye’de gönüllülük konusunda yapılan, gönüllüğü kapsayan çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılarak, konunun daha farklı ve derinlemesine nasıl çalışabileceği ve araştırılabileceği üzerine öneriler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bir sivil toplum kuruluşu (STK), platform, cemaat gibi bir çatı altında olsun ya da olmasın gönüllülüğün, topluma karşı sorumluluk bilinci kazandırma, başkalarının sorunlarına ve koşullarına farkındalık yaratma, birbirini tanımayan bireylerin ve farklı toplumsal kesimlerin birbirleriyle tanışması (hatta belki de uzlaşması) gibi toplumsal bağları güçlendirmeye yönelik birçok toplumsal yararı olduğu savunulmaktadır. Toplumsal yararlar olarak sınıflandırılacak bu genel yararlar, gönüllülüğün klasik faydaları olarak nitelendirilebilir. Günümüzde ise gönüllülüğün kişisel yararları üzerine de çalışılmakta, gönüllülüğün bireylerin esenliğine (*well-being*) ve

⁵ Petek Akman, Effects of Motives, Volunteer Role Identity and Sense of Community on Sustained Volunteering, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış YL tezi, 2008.

⁶ Ümmet, Durmuş, Ekşi, Halil, Otrar, Mustafa, Özgecilik (Altruizm) Ölçeği Geliştirme Çalışması, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 11, No. 26, 301-321, Aralık 2013.

⁷ Palaz, S. & Boz, İ., Üniversite Mezunu Yetişkinlerin Farklı Organizasyonlarda Gönüllü Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(19), 95-106, 2008.

yaşam kalitelerine önemli katkılar sunabileceği öne sürülmektedir. Örneğin Marieke Van Willigen konuyu yaşa odaklanarak ele almış, yaşlıların gönüllü faaliyetlere katılımının onların yaşam kalitesini anlamlı derecede arttırdığını hatta sağlıklarına bile olumlu etki ettiğini rakamlarla ortaya koymuştur.⁸ Penny Edgell Becker ve Pawan H. Dhingra ise yürüttükleri araştırmada toplu dinsel faaliyetlere katılım ile gönüllülük arasındaki ilişkiyi incelemişler, kiliseye gitme ile gönüllülük oranları arasında olduğu öne sürülen olumlu korelasyon fikrini sorgulamışlardır. Buna ek olarak dinsel kimliğin ve ideolojinin, bireylerin hayatlarında gönüllülüğün anlamının şekillenmesinde nasıl etkili olabileceği sorusundan, bir dinsel cemaate üye bireylerin seküler bir gönüllülük faaliyeti seçerken nasıl karar verdiklerine dair bir dizi soru sormuşlardır. Giriş bölümünde de değinilen gönüllülüğü ve gönüllülük motivasyonlarını farklı açılardan ele alma gerekliliği yaklaşımı çerçevesinde din, dinsel cemaat üyeliğinin gönüllülüğe etkisine değinen bu araştırmanın sonuçlarına göre dinsel cemaat üyeliği ve toplu dinsel faaliyetlere katılım, gönüllülüğe bakış üzerinde etkilidir ve gönüllülüğü teşvik etmektedir. Araştırma konunun farklı noktalarına değinir, dinsel bir cemaate katılım ve üyelik, bireyin toplumsal ağlara katılımını, cemaat duygusunu geliştirmekte, farklı cemaatlerde (Katolik, Protestan, Evanjelist vb.) farklı gönüllülük biçimleri, oranları görülmektedir⁹. Literatürde özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bağlamında din ve gönüllülük konusu sıkça ele alınmıştır. İleride de Türkiye’de ise gönüllülük ve din bağlantısı üzerine vakıflar üzerine yapılanlar hariç bu tarzda herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak vakıflar üzerinde de tarihsel kökenlerinden başlayarak, kurucu, yürütücü, katılımcı bileşenleri, yönetim anlayışları ve kurumsal yapılanmalarındaki değişimlere yönelik çalışmalara da rastlanmaz. Öte yandan bu noktada altını çizmek gerekir ki hayırseverlik ve gönüllülüğün ayrı olgular olarak düşünülmesi de yararlıdır. Gönüllülük çalışmaları toplumun yalnızca varlıklı kesimlerini ele almakla yetinemeyeceği gibi hayırseverlik gönüllülüğünden farklı anlamlar da taşımaktadır. Vakıflar bu açıdan geleneksel ve yeni vakıflar olarak ayrılabilen gibi yeni vakıfların da genelde profesyonel bir yönetim ve yapılanma içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda şirketlerin yürüttüğü sosyal sorumluluk projeleri de, işletme disiplini açısından daha ziyade halkla ilişkiler, pazarlama gibi faydaya yönelik alanlar içinde ilgi çekici olabilir. Buna karşın gönüllülük araştırmaları açısından şirketlerden veya onların projelerinden ziyade bu projelere gönüllü ya da zorunlu olarak katılan çalışanların güdeleri, deneyimleri ve gönüllülüğe yönelik bakış açılarındaki değişim odak noktası olabileceği gibi sosyal sorumluluk projelerine karar verilme, uygulanma süreçlerine katılan aktörler arası ilişkiler ve aralarındaki dinamikler de ilgi çekici olabilir.

Kendi başına bir gönüllülük literatürünün pek gelişmediği Türkiye’de yukarıda ele alınan örneklerle benzer çalışmalara rastlanmadığı gibi gönüllülüğün özellikle bireylere, farklı yaş gruplarındaki bireylere sağlayacağı yararları da (örneğin sağlık, esenlik) pek vurgu yapılmamış, konu gönüllülüğün yararlılığı üzerine genel varsayımlar üzerinden ve makro ölçekte ele alınmıştır. Oysa uluslararası literatüre bakıldığında gönüllülük, (doğal olarak sivil toplum alanıyla yine karşılaşılsa da) yukarıdaki iki örnekte de görüldüğü üzere başta sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, eğitim bilimleri, siyaset bilimi, ekonomi, antropoloji gibi farklı alanların katkılarıyla, disiplinler arası olarak başlı başına bir alan olarak ele alındığı görülmektedir. Bu durumun da düşük gönüllülük düzeylerine yönelik geniş açılı değerlendirmelerinin yapılmasını dolayısıyla çözüm önerileri ve politikalar geliştirmesi süreçlerinde kısıtlılık yarattığı düşünülmektedir. Türkiye’de her ne kadar gönüllülük literatürü gelişkin değilse de, gönüllük üzerine, özellikle de genç gönüllülüğü üzerine yapılmış geniş çaplı araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalarda genel olarak gönüllülük

⁸ Marieke Van Willigen, Differential Benefits of Volunteering Across the Life Course, Journal of Gerontology, Vol: 55b, No: 5, 2000, s. 308-318

⁹ Becker, Penny Edgell&Dhingra Pawan H., Religious Involvement and Volunteering: Implications for Civil Society, Sociology of Religion, Vol. 62, No. 3 (Autumn, 2001), s. 315-335

düzeylerinin düşüklüğüyle ilgili farkındalık yaratma, dikkat çekme boyutu öne çıkarken, araştırmaların birçoğu STK’ların gönüllü sayılarını arttırmalarına yarar sağlaması ve genel bir tablo ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiş gibi görünmektedir. Sorunun nedenlerini farklı açılardan anlamaya yönelik daha mikro düzeyde araştırmaların eksikliği göze çarpar. Oysa bu tarz araştırma yaklaşımları daha ön plandadır. Gönüllülük ve toplumsal hizmetlere katılım oranları tüm dünyada eskisine göre düşüş eğiliminde olduğundan bu durumun nedenleri, daha özellikli yaklaşımlarla anlaşılmalı çalışmaktadır.

Türkiye’de Gönüllülük, Gönüllü Katılım, Sivil Toplum Araştırmaları ve Çalışmaları

Türkiye’de sivil toplumu, STK’ların ve gönüllü kuruluşların sorunlarını ele alan değerli çalışmalar bulunmasına karşın gönüllülük konusunu geniş açıdan, gönüllülük kavramının kendisinden, bireyler ve toplumunun farklı kesimleri için ifade ettiği anlamdan başlayarak ele alarak tartışan, bu düşük düzeyin farklı nedenlerini ortaya koymaya gayret eden derinlikli çalışmalara ise rastlanmamaktadır. TOG (2010), TEGV (2012) Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (2013), TÜSEV, KONDA (2014) tarafından yapılan geçmiş dönem, TOG (2015) tarafından yapılan yakın dönem araştırmalar¹⁰ bu alandaki anlamlı çabalar. Örneğin TOG’un araştırması genç gönüllüğü üzerine yapılmış güncel ve değeli bir çalışmadır. Araştırma vakıf özelinde Türkiye’de genç gönüllülüğünü değerler üzerinden ele alan bir çalışma olmasına karşın teleolojik bir yaklaşımdan hareket eder. Gençlerin toplum hizmeti yaparak ne tür duyarlılıklar geliştirdiklerini ortaya koyma bunu öne çıkarma ve temellendirme çabasındaki bu rapor, gönüllülük ve değerler üzerine anlamlı tespitler içerir. Buna karşın tartışma kısmı çok da gelişkin değildir. Bir STK tarafından gerçekleştirilmiş olması dolayısıyla, kendi gönüllülerine odaklanan bu araştırma konunun yalnızca bir kesitine ve kısmına değinir. Araştırma TOG gönüllüsü gençler üzerinde yürütülmüş, onların kimler oldukları, kültürel, sosyal ve ekonomik arka planları, farklılaşan profilleri ve ihtiyaçları anlaşılmalı çalışılmıştır. Bu anlamda araştırma, sunuş kısmında da belirtildiği üzere gönüllü profili çıkarmaya çalışıyor olması nedeniyle literatürde eksik bir noktayı ele almıştır. TOG’un 2010 ve KONDA’nın 2014 yılında yaptığı çalışmaları ciddi anlamda referans alan araştırma anket ve odak grup tekniklerini kullanarak genişçe bir genç gönüllüye ulaşmıştır. Araştırma bulgulara gelir durumları ve olanaklar açısından da TOG gönüllüsü gençlerin toplumun orta katmanında bulunduğunu gösteriyor. Sosyo-ekonomik, siyasete katılıma, toplumsal konulara bakışa ilişkin bulgulara genişçe yer veren araştırma, TOG’un genç gönüllü profilinin Türk toplumunun genelinden, en azından ait olunan sınıfsal muadillerine göre, herhangi bir alanda çok da farklı olmadığını gösterir. Bu bulgular genel anlamıyla Türkiye’de gönüllülük adına çok fazla bir şey söylemese de, ilgili literatüründe sıkça belirtilen bir argümanı net biçimde doğrular. Özellikle gençken bir kez dahi olsa gönüllü olmanın, yaşamının geri kalanında gönüllü etkinliklere katılma olasılığını bariz biçimde olumlu etkilediği bu araştırmanın önemli bulgularından biridir. TOG gönüllüsü gençler %88’i aşkın bir oranda ileride başka bir STK’ya katılmak istemektedirler. Bir diğer bulgu da gönüllü gençlerin toplumsal konulara katılımında Türkiye ortalamalarının üstünde olmalıdır. Yine literatürü doğrular biçimde gönüllülük, gençlerde toplumsal sorunlara ve konulara duyarlılığı anlamlı ölçüde arttırmaktadır. Başta da değinildiği gibi dünya çapında düzenli yürütülen çalışmalar, Türkiye’nin dünya standartlarına göre dip denebilecek gönüllülük oranlarında bir değişim olmadığını açıkça ortaya koyar. Sivil toplum ve STK’lar üzerine çalışan araştırmacılar, akademisyenler, konuya duyarlılığı olan farklı kesimler, sorumluluk sahibi olan ya da sorumluluk duyan kurumlar bu soruna aslında sıkça dikkat çekmekte, STK’lar da bu du-

¹⁰ Toplum Gönüllüsü Gençlerin Profili, Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları, Eylül, 2015.

rumdan yakınmakta, gönüllü kuruluşlar üzerine yapılan hemen hemen tüm çalışmalar düşük gönüllülük düzeylerini bu kuruluşların en temel sorunlarından biri olarak işaret etmektedir. Ancak bu haklı dikkat çekişlerin ve yakınmaların konu üzerinde farkındalık yaratmakta yeterli olmadığını rakamlar bize göstermektedir. Oysa Türkiye, yapılan kongre, seminer, atölyeler de hesaba katıldığında sivil toplum konusunda azımsanmayacak bir literatüre sahiptir. Özellikle de Türkiye’de sivil toplumun neden gelişmediği, gelişemediği konusu, konunun dünyadaki öneminin artmasına paralel biçimde Türkiye’de de özellikle 1990’lı yıllarda ve 2000’lerin başında çokça tartışılmış geriye genişçe bir külliyat kalmıştır. Son yıllarda konunun eskisi kadar gündemde olmamasını, siyasal alanın ve tartışmaların baskın gücüne bağlamak mümkünse de bu görece ilgi kaybını sivil toplum alanında beklenen gelişmelerin yaşanmaması ve “hayal kırıklığı” ile de açıklamak olasıdır. Konu günümüzde halen çalışılmaya devam ediliyor olsa da, alana artık üzerinde en azından akademik ve kuramsal anlamda yeterince söz söylenmiş bir alan olarak bakılmaya başlandığı öne sürülebilir. Gönüllülük konusu, yukarıda da değinilmeye başladığı üzere sivil toplum tartışmalarının alt bir başlığı olarak ele alınmakta söz konusu literatürün Türkiye’nin sistemsel, yapısal ve kurumsal sorunlara odaklanan genel çerçevesi, bu odak noktalarının ağırlığı altında sıkışmış görünmektedir. Gönüllülüğün Türk toplumunda neyi çağrıştırdığı, ne tarz değerler üzerinden düşünüldüğü, ne tarz gönüllü ağları olduğu ve bunların nasıl oluştuğu, Türk toplumunun nasıl bir gönüllülük kültürü olduğu, gönüllülüğün toplumun zihniyet dünyasında nereye tekabül ettiği farklı açılardan yeterince tartışılmış gözükmemektedir.

Daha önce de değinildiği üzere tüm dünyada olduğu gibi 1990’lı yıllardan itibaren sivil toplumla ilgili tartışmaların ivme, çeşitlilik kazanmış, bu konuda çalışan kuruluşların, merkezlerin kurulması, daha fazla akademisyen ve araştırmacının konuya eğilmesiyle birlikte sivil toplum konusu epeyce ilgi haline gelmiş, tartışılmıştır. Bu çerçevede bir alt başlık olarak Türkiye’de gönüllülüğün durumu ve sorunlarına ilişkin hem akademik hem de akademi dışından çeşitli araştırmalar, çalışmalar ortaya konulmaya başlanmıştır. Türk siyasal düşüncesi içinde sivil toplum tartışması, bu makalenin kapsamıyla doğrudan ilgili değilse de, gönüllülüğün hem dünyada hem de Türkiye’de sivil toplum tartışmaları içinden sıkça ele alındığı düşünüldüğünde, bu konuya da yukarıda değindiğimiz nedenlerden de ötürü değinmek gereklidir. Yalnız bu noktada belirtmek gerekir ki Türkiye’de gönüllülük, istisnalar dışında genelde sivil toplum üzerine klasik tartışmalar üzerinden ele alınmakla kalmayıp, gönüllülük olgusunu bu tartışmalarla ilişkilendirmeye yönelik bir eğilim de göze çarpmaktadır. Türkiye’deki sivil toplum araştırmalarında genel eğilim gönüllülükle pek fazla ilgilenmemekte bu kavramın kendisine, nedenlerine ve sorunlarına bakmaktan ziyade sivil toplumun ve STK’ların yapısal sorunlarına yönelmekte, gönüllülükle ilgili sorunların kaynağını ve çözümlerini de burada aramaktadır. Hiç şüphesiz bu yaklaşım doğrultusunda ortaya konan değerli ve anlamlı birçok çalışma mevcuttur. Bu konuda Fuat Keyman danışmanlığında Mesut Yeğen yürütücülüğünde hazırlanmış *Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü* adlı çalışma iyi bir örnektir. Çıkış noktası Türkiye’nin sivil topografyasını çizmek olan çalışma STK’ları, kaotik, çok alanlı, çok kültürlü yapıları, sınıflandırma olanaklarını oldukça sınırlı yapılar olduğunu belirtirken onların nasıl tasnif edilebileceğine odaklanılmıştır. Çalışmanın yöntemsel boyutu bir yana bırakılırsa, Türkiye’de sivil toplumun gelişimi önündeki engellerden biri olarak görülen STK’ların sorunlarını açık biçimde ortaya koyar. Söz konusu sorunlar, arada özsel bir ayırım değil pratik bir ayırım yapıldığı belirtilerek, sistemsel ve kurumsal denilebilecek iki başlık altında incelenmiştir. Sistemsel olarak adlandırılan sorunlar ortaya konulurken literatürdeki klasik sivil toplum anlatısı pek fazla sorgulanmadan kabul edilmiş gözükmektedir. Türkiye’de sivil toplumun tarihsel öyküsü, devlet/toplum ikiliği, devletin ve siyasetin baskın konumu, örgütlülüğün bu manada sınırlı oluşu gibi STK’lardan kaynaklı olmadığı öne sürülen,

devlete ve egemenlere hakim güç atfeden, devlet/sivil toplum sınırlılıkları boyut bu çalışmada da tekrarlanmıştır. Bu noktada gönüllü kuruluşların, gönüllülerle yani gönüllü ağlarla, kadrolarıyla ve üyeleriyle yaşadığı sorunlar yapısal örgütsüzlüğe ve gönüllü kuruluşların sivil toplum algısına bağlanmış, bu boyutlardan bağımsız, neden-sonuç ilişkisine dayanmadan Türkiye’de gönüllük kültürü ve değerlerine değinilmemiştir.¹¹ Şüphesiz çalışmanın kapsamı gereği bu tarz bir tartışmayı beklemek mümkün değilse de gönüllü ağların zayıflığının nedenlerine, sivil toplumun kavramsallaştırılması boyutunda gönüllüğün de kavramsallaştırılması sorunlarına biraz daha değinilebileceği düşünülmektedir. Şüphesiz çalışma STK’larla ilgili oldukça yararlı bir resim sunmaktadır. Bu kurumlara eğilen çalışmayı güncelleyerek, kurumlardan ziyade toplumdaki genel gönüllük değerleri ve kültürüyle ilgili bir başka bir çalışmayla birlikte tekrar değerlendirmek sivil toplum adına yeni ve daha gelişkin bir çerçeve sunabilir. ancak konuya ağırlıklı olarak devlet/toplum ilişkileri ve kurumlar üzerinden yaklaşmak, gönüllülüğün bağımsız bir alan olarak çalışılması konusunda sınırlılıklar yaratır gözükmektedir. Sivil toplum konusunun, tarihsel bağlamıyla devlet-toplum ilişkisi bağlamında ele alınması neredeyse bir gelenektir. Şerif Mardin’in konuya ilişkin 1980 yıllarda yaptığı oldukça fikir açıcı değerlendirmesi (Mardin, 2006) Türkiye’de geleneksel sivil toplum anlatısına önemli bir zemin sağlamış gözükmektedir. Ancak bu ve bunun benzer anlatılar, Türkiye’de sivil toplum bahsi açılır açılmaz ortaya serilen, serilme gereği duyulan standart bir çerçeve haline gelmiştir. Şüphesiz söz konusu analizler önemli ve doğru tespitler taşımaktadır, ancak sivil toplum üzerine yapılan söz konusu çalışmaların büyük çoğunluğu gönüllülük düzeylerinin düşüklüğüne mutlaka değinse de bunun açıklaması olarak yukarıda değinmeye çalıştığımız klasik söylemi farklı şekillerde tekrarlar gözükmekte, devlet/toplum ikiliğini en temel açıklayıcı unsur olarak kabul etmeye devam etmektedir. Bu noktaya dikkat çeken Funda Onbaşı, Türk siyasal düşüncesi içinde sivil toplum tartışmalarının aslında dar bir çerçevede ilerlediğini savunur. Onbaşı bu savını kanıtlamak üzere akademik literatürün, sivil toplumu nasıl kavramsallaştırdığının, ona nasıl yaklaştığının ve kullandığının bir haritasını ortaya koymaya çalışmıştır. Onbaşı’ya göre Türkiye’de görünürdeki farklılıklara karşın sivil toplum kavramına yönelik yaklaşımlar, devlet/sivil toplum ayrımı, güçlü ve hakim devlet vurgusu gibi çok temel bazı noktalarda aynı paydada birleşmektedir. Onbaşı’nın tespitine göre güçlü devlet zayıf sivil toplum ikiliği Türkiye’deki sivil toplum tartışmalarının odak noktası olmuştur. Sivil toplumun, devlet üzerinde bir kontrol mekanizması olarak idealleştirilmesi, bu bağlamda devletin sınırlamalarından kurtulmuş bir sivil toplumun doğal sonucu olarak ortaya çıkacak ahenk ve uzlaşma vurgusu Türkiye’deki birçok çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Onbaşı’na göre Türkiye’deki sivil toplum kavramsallaştırmaları, çatışma ve eşitsiz güç ilişkilerinden ziyade sivil toplumu, uzlaşma, uyum ve işbirliği yaratabilecek çatışma ve eşitsiz güç ilişkilerini de çözebilecek bir alan olarak görme eğilimindedir. Oysa devlet/sivil toplum ayrımı ontolojik bir ayrım olmaktan çok yönetsel bir ayrımdır. Devleti kendinden menkul bir varlık olarak görmektense onu, toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak görmek daha doğru gözükteği gibi devleti, (sivil) toplumun eşitsiz güç ilişkilerinden ayrı düşünmek de olanaklı değildir. Dolayısıyla sivil toplum, kendi karakterini belirleyen toplumdaki güç ilişkilerinin dinamikleri bağlamında kavramsallaştırılmalı ve bu dinamiklerin devlet düzeyinde yansımaları üzerinden düşünülmelidir. Sivil toplum, ne kuşkucu yaklaşarak ne de inançlı biçimde onu idealleştirerek anlaşılabilir. Sivil toplum, ancak romantize edilmeden, onu oluşturan yapılara, onların nasıl örgütlendiklerine ve etkili siyasal, ekonomik güçlere dikkatlice bakılarak kavranabilir.¹² Özetlemek gerekirse sivil toplum konusunda

¹¹ Bkz. Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü, Doç. Dr. Mesut Yeğen, Prof. Dr. Emin Fuat Keyman, Mehmet Ali Çalışkan, Uğraş Ulaş Tol, YADA Vakfı, Nisan 2010

¹² Funda Onbaşı, Civil Society Debate in Turkey: A Critical Analysis, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

çalışan STK'lar da dâhil olmak üzere konunun muhatapları gönüllülük konusunda genellikle belirli bir bakış açısından hareket etmişlerdir. Mevcut tartışmaların, argümanların üzerine çok fazla bir şey eklemeyen Türkiye'nin dünya sıralamalarındaki yerini genelde benzer kaynaklara değinerek ortaya koymuşlar, çözümlerini de genelde çıkış noktası olarak belirledikleri kurumsal, siyasal haklar ve özgürlük bağlamından hareketle ortaya koymuşlardır.¹³ Bu çabalar kuşkusuz bir farkındalık yaratma, konuya dikkat çekme ve harekete geçirme adına yararlı çabalardır. Özellikle de STK'ların (ya da diğer gönüllü kuruluşların) gerek teknik ve yönetsel bilgiler edinmelerine, gerekse maddi imkân yaratmalarına yardımcı olacak rehber niteliğindeki çalışmalar ihtiyaç duyanların yararlanması için hazırdır. Türkiye'de, bir kısmı da Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kurumların desteğiyle hazırlanmış ciddi ve yararlı bu tarz çalışmalar konusunda ciddi bir eksik yoktur. Ancak konu gönüllülük ve genç gönüllülüğü gibi daha özel bir alana geldiğinde, dünyadaki gönüllülük literatürünün güncel olarak çalıştığı bireysel değerler, farklı toplulukların dinsel yönelimlerine göre eğilimleri, yaşlılar, gençler gibi farklı grupları, grup dinamiklerini, bireysel motivasyonları ele alan özel çalışmalara geldiğinde ise aynı şeyi söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

Gönüllülük Çalışmalarına Güncel Yaklaşımlar ve Genç Gönüllülüğü Uygulamaları

Türkiye'de gönüllülük çalışmalarının durumu her ne kadar, baştan beri savunulduğu üzere, literatürdeki eksikliği açısından dikkat çekici bir durum olarak görünse de, gönüllülük çalışmalarının zorluklarından bahsetmek gerekir. İlk temel zorluk, gönüllülüğün ayrı bir alan olarak çalışmasının kolay olmamasıdır. Gönüllülük alanı, farklı toplumlarda başta kültür ve değerler olmak üzere toplumdan topluma ayrı bir biçimde, geniş bir perspektiften ele alınması gereken, genel şablonlar, araçlarla tanımlanması ve açıklanması çok kolay olmayan bir kavramdır. Paul Dekker ve Loek Halman'a göre gönüllülük, kolayca tanımlanabilecek ve anlaşılabilir bir kavram olmadığı gibi üzerinde çok daha fazla çalışma yapılması gereken, aslında karmaşık, muğlak bir kavramdır. Gönüllülük, farklı toplumlarda farklı çağrışımlara, kendi özel terminolojisine sahiptir. Örneğin Almanya'da gönüllülük, bireylerin toplumsal onur statüsü açısından düşünülmede, siyasal toplumun gereği olan sivil katılımın zorunlu bir ögesi olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda derneklerden, yardım gruplarına, kiliselerden kamu kurumlarına kadar bireylerin gönüllü faaliyetlere katılımı, devletin de bu konudaki yaklaşımına koşut, bir toplumsal hizmet olarak tüm bireylerden beklenmektedir. Öte yandan Anglosakson gelenek için bu durum yadırgatıcı gelebilir, bu toplumlar temelde gönüllü çalışmayı ücret almadan hayırseverlik faaliyeti ve/veya toplumsal hizmet olarak görmekte, siyasal toplumun bir parçası olarak görmek yerine siyaseti ve savunuculuğu gönüllülüğün istisnai bir boyutu olarak düşünmektedirler. Diğer taraftan temel gönüllülük faaliyetleri de ülkeden ülkeye fark göstermekte, ulusal geleneklerin de etkisiyle kimi toplumlarda karşılıksız toplumsal hizmetler, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi

¹³ Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) doğrudan sivil toplumun sorunları ve gelişimi hakkında faaliyet gösteren önde gelen STK'lardan biri olarak birçok aktivite düzenlemekte, çalışmalar, raporlar yayınlamaktadır. TÜSEV'in gönüllülük konusunda yayımlarında değindiğini ancak sivil toplumun, STK'ların kurumsal sorunlarına ve gelişimine daha fazla önem verdiği görülür. TÜSEV'in de katkı verdiği sivil toplum konusunda uluslararası faaliyet gösteren, düzenli olarak sivil toplum izleme raporları yayımlayan CIVICUS (World Alliance for Citizen Participation) global ölçekte konuyu ele alan bir STK'dır. CIVICUS'un 2015 raporunda sivil toplum daha ziyade toplumsal bir alan olarak ele alınmış, sosyal ve siyasal gelişmeler, aktivizm gibi daha ziyade vatandaşların sosyal hareketlere katılımı ön plana çekilmiştir. Bu raporun ve CIVICUS'un genel odak noktası sivil toplum üzerinde yaratıldığı öne sürülen baskılar ve önlerindeki engellerdir. Dolayısıyla bu çalışmalar da sivil toplumu, gönüllülüğü siyasal aktivizm açısından ele alarak sonuçlarını irdeler gözükmektedir. Bu tarz değerlendirmeler de konuya ilişkin bir diğer eğilimdir (State of Civil Society Report 2015, CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation, 2015). Buna karşın bu tarz çalışmalar, gönüllülük oranlarının düşüklüğü, bunların nedenleri ve çözüm önerilerine neredeyse hiç değinmemekle birlikte, yalnızca siyasal boyuta odaklanarak (bu boyutun önemi kesinlikle yadsınamaz olsa da) derinlikli bir değerlendirme ve buna bağlı olarak çözüm önerileri geliştirme imkanlarını kendi kendilerine kısıtlamaktadır.

alanlar öne çıkmakta, kimi ülkelerde ise siyasi olanların da içinde bulunduğu örgütlere etkin üyelik ağır basmaktadır. Farklı ülkelerde yapılan araştırmaların ortak olarak gösterdiği bir diğer dikkat çekici tespit de gönüllülükle sosyo-demografik (yaş, gelir, eğitim ve toplumsal sınıf) özelliklerle gönüllülük arasında zayıf bir korelasyon olduğudur.¹⁴ Dolayısıyla gönüllülüğü yalnızca belirli bağlamlarda açıklamak mümkün değildir. İnsanlar yalnızca tutkuları ve bireysel çıkarları üzerinden güdülenmemekte, değerleri, normları ve inanç sistemleri de onları yönlendirmekte ve davranışlarını belirlemektedir. Bu değerlerin başında özgecilik gelir gibi gözükse de, dayanışma, karşılıklılık, iyilik (hayır), adaletsizlik, eşitlik ve eşitsizlik ve dinsel değerler de önemli olabilir. Doğal olarak da farklı toplumlarda bu değerlerin önemleri farklı olabilir. Ancak bu kavramlar üzerinden genellemeler yapılması her ne kadar mümkün değilse de bireysel gönüllülüğün güdülerini anlamak için söz konusu değerlere bakmak gönüllülüğü anlamak için bir araç olabilir. Öte yandan değerler bir başka açıdan, bir toplumun bütünsel ve kolektif gönüllülük düzeyini belirlemeye de yarayabilir. Yapılan araştırmalar giderek daha açık ortaya koymaktadır ki gönüllülük konusunda kültür önemlidir. Bu noktada bu görüşün yeni olmadığını Max Weber’in görüşlerini hatırlatarak ortaya koyan Dekker ve Halman’a göre düşündüklerimizi, eylemlerimizi ve sahip olduklarımızı içeren kültür, gönüllülüğü anlamada bize yardımcı olabilir. Çünkü kültürün önemli bir niteliği olan kolektif değerler gönüllülüğü anlamak için de oldukça önemlidir.¹⁵ Gönüllü örgütlerin bile ilgili toplumun değerlerine göre şekillendiği düşünüldüğünde toplumsal değerlerin gönüllülük üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemek gerekir.¹⁶ Gönüllülük konusunda çalışmalarıyla tanınan olan Robert Wuthnow, ABD’de merhamet ve başkalarına yardım geleneğinin Avrupa’dan gelen ilk yerleşimcilere kadar gittiğini söylerken, yerleşimcilerin hem fiziksel zorunluluk hem de dinsel bağlılık nedeniyle başkalarına yardım kültürü oluşturduğunu belirtir. Wuthnow’a 19. Yüzyıl’da Tocqueville’i de oldukça etkileyen bu gelişmiş, köklü gönüllülük ve hayırseverlik kültürü, milyonlarca saatlik gönüllü faaliyetle bakıldığında günümüzde de sürer görünse de aslında halen eksik bir şeyler vardır. Bu eksikliğin nedeni bireylerin başkalarından çok daha fazla kendilerine odaklanmış olmalarıdır. Bireysel özgürlük kavramının son derece öne çıkmış olması bu durumun nedenlerinden biridir. Amerikalıların üçte ikisi için başkalarına yardım için vakit ayırmak son derece önemlidir ve toplumda bu konuda bir uzlaşma vardır ancak öte taraftan bireyciliğe ait değerler de eşit derecede önemlidir. Özgürlük, başarı, kişisel çıkar amaçları bireyciliğe ait değerler bağlamında anlam kazanmaktadır. Gönüllülüğe ciddi vakit ayrılanlarda bile bu bireycilik değerleri bilinçaltında bulunmakta bu da başkaları için fedakârlık yapma önünde bir engel oluşturmaktadır.¹⁷ Değerler ve onların oluşturduğu zihniyet dünyasının önemi gönüllülük araştırmalarında önemli bir alan teşkil eder.

Yaş gruplarının ayrı ayrı ele alındığı gönüllülük literatüründe, genç gönüllülüğü önemli bir yer tutmaktadır. Genç gönüllülüğü sorunu Batı’da uzunca bir süredir üzerinde ciddi biçimde durulan ve çalışılmaya devam edilen bir konudur. Wuthnow’un bireyciliğe dayanan değerler açısından dikkat çektiği sorunun gençler açısından daha da önemli olduğu düşünülmektedir. Konu Batı’da yalnızca üniversiteler ya da STK’lar tarafından değil hükümetler tarafından ciddi

¹⁴ Yukarıda da değinildiği üzere TOG’un araştırması da en azından genç gönüllülüğü açısından bu durumu doğrulamaktadır.

¹⁵ Dekker, P & Halman, L, “The Values of Volunteering Cross-Cultural Perspectives” (New York: Springer, 2003), 1-16.

¹⁶ Örneğin Alexis de Tocqueville, *De La Démocratie en Amérique* (Amerika’da Demokrasi) adlı ünlü eserinde 1830’ların Amerika Birleşik Devletleri’ne (ABD) gönüllülüğün ne kadar etkilendiği, gönüllülük ve hayırseverlik anlayışın Kıta Avrupası’ndan ne kadar farklı olduğunu anlatır. (Bkz. Tocqueville: Democracy in America, Çev: Arthur Goldhammer, The Library of America, 2004, NY) Bir başka güncel çalışma ise Robert Putnam tarafından İtalya üzerine yapılmış, aynı zamanda bu makalede çok değinilmeyen ancak önemli bir kavram olan “sosyal sermaye” kavramına odaklanmış *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (Demokrasiyi İşletmek: Modern İtalya’da Yurttaş Gelenekleri) adlı metnidir. Putnam bu metninde İtalya’da toplumsal ağlar, karşılıklılık ve güven normlarını ele almıştır. (Bkz. Making democracy work: Civic traditions in modern Italy, Princeton: Princeton University Press, 1993).

¹⁷ Wuthnow, Robert, *Acts of Compassion: Caring for Others and Helping Ourselves*, Princeton University Press, New Jersey, 1991,

s. 3-17

biçimde ele alınmaktadır. Gençler arasında sivil davranışın ve gönüllülüğün teşvik edilmesine yönelik olarak üniversite öğrencilerine yönelik programlara giderek daha fazla önem verilmekte, bu konuda üniversitelerden beklentiler giderek artmaktadır. Öğrenci gönüllülüğü, hükümetler tarafından kalıcı bir sivil toplum bağının temel bir ögesi olarak düşünülmektedir. Buna karşın Batı'da da öğrenciler tarafından gönüllülük, eğitim masraflarının ağırlığı, buna bağlı olarak okul dışında çalışma zorunluluğu, gönüllülüğe vakit bulamama gibi maddi nedenler ve gönüllülüğe olumsuz bakış açıları nedeniyle sorunlu bir durumdadır. Maddi olmayan algısal boyutta gönüllülük, gençler tarafından sıkıcı, havalı olmayan ve zaman harcatıcı bir faaliyet olarak tek tipleşmiş yargılarla değerlendirilmektedir. Bu durum hükümetler ve STK'lar tarafından görülmüş ve söz konusu olumsuz algıyı değiştirme konusu önem kazanmıştır. Araştırmaların açıkça ortaya koyduğu üzere, gençliklerinde gönüllü faaliyetlerde bulunan, bu faaliyetlere katılan bireylerin ilerleyen yaşamlarında da bu eğilimlerini devam ettirdiği, gönüllü olmaya devam ettikleri görülmektedir. Bu nedenle genç gönüllülüğünü arttırmaya yönelik programlar geliştirilmekte, bu çerçevede özellikle üniversite öğrencileri zorunlu ya da seçmeli olarak gönüllük faaliyetlerine katılmaya teşvik edilmekte bir açıdan da zorlanmaktadırlar. başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batılı ülkelerde çok çeşitli biçimlerde tasarlanan bu programlar, öğrencileri bir şekilde gönüllülükle tanıştırmayı amaçlamaktadır. Bu konu çerçevesinde Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve ABD'yi kapsayacak biçimde yürütülen bir araştırma özellikle kampüs içi faaliyetler olmak üzere genç gönüllülüğünün bu programlarla arttığını göstermiştir. Ancak gönüllülüğün kampüs dışına doğru uzanması için yerel STK'lar ve gönüllülük merkezleriyle ilişkiler kurularak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bir diğer açıdan da üniversite/toplum ilişkilerinin gelişmesiyle de ilişkilidir. Öte yandan araştırmalar, üniversite mezunlarının gönüllülük konusunda diğer eğitim düzeylerindeki bireylere göre daha güçlü eğilimleri olduğunu gösterse de üniversitenin bu durum üzerindeki etkisi ve gönüllü öğrencilerin eğitimleri sonrasında gönüllülüğe eğilimlerinin nasıl bir seyir izlediği daha fazla araştırılması gereken bir konudur. Öğrencilerin gönüllülük seviyelerini de, düzenli gönüllü, ara sıra gönüllü ve gönüllü olmayan olarak üçe ayıran araştırmaya göre ara sıra gönüllülük öğrenciler arasında oldukça popüler olan ve yüksek gönüllülük oranları yaratan gönüllülük biçimidir. Araştırmaya göre söz konusu bu popüler eğilim, öğrencilerin gönüllü olabilmeliklerinin ve gönüllü faaliyet gerçekleştirebileceklerini görmemize ve gönüllülüğün arttırılabileceğine yönelik bir durum olarak okunmalıdır. Öğrencileri gönüllülüğe sevk eden motivasyonlar çeşitlilik göstermekte diğerkâmlık/değerler üzerinden gönüllü olmak ve toplumsal/bireysel amaçlı motivasyonlar arasında istatistiksel olarak derin farklar bulunmamaktadır. Öte yandan toplamda anlamlı farklar gözlenirse de, düzenli gönüllü, ara sıra gönüllü ve gönüllü olmayanların motivasyonlarında kimi farklılıklar gözlenmektedir. Düzenli gönüllüler, ağırlıkla diğerkâmlık ve değerler üzerinden motive olurken (bunun ayrı bir ethos olduğu da belirtilir), ara sıra gönüllüler sosyal motivasyonlar ve yararlar, çevre etkisi üzerinden güdüleniyor gibi gözükürken, bu durum ancak kısmen desteklenmektedir. Kısaca değişik gruplar arasında kimi motivasyonlar daha ağır basıyor gözükse de genellemeler yapmak çok da olanaklı değildir. Bundan ötürü STK'lar, kamu kurumları ve üniversitelerin bu konular üzerinde daha fazla durması bu ve benzeri araştırmaları göz önüne alıp, kullanarak hedeflerini, araçlarını belirlemeleri gerekmektedir.¹⁸ Konunun kuramsal, yöntemsel boyutundan uygulama, çözüm boyutuna geçildiğinde ise gönüllülüğün hayata geçirilerek sürdürülmesinde karşılaşılan sorunların sistematik biçimde ele alınması, sistematik uygulamalar ortaya konulması gerektiği görüşü öne çıkar, sistematik olarak gönüllülerin faaliyetleri karşılığında kimi yararlar sağlaması yoluyla

¹⁸ Cnaan, R. A., Smith, K. A., Holmes, K., Haski-Leventhal, D., Handy, F., & Brudney, J. L. "Motivations and Benefits of Student Volunteering: Comparing Regular, Occasional, and Non-Volunteers in Five Countries" (2010) (Kaynak: http://repository.upenn.edu/spp_papers/153) (Erişim Tarihi: 17.09.2015)

gönüllü katılım arttırılabilir. Örneğin gönüllü faaliyetlerin, gönüllülerin eğitim ve öğretimlerine doğrudan yararlı olmasının sağlanması bir yol olabilir. Farklı ülkelerde yapılan araştırmalar, bireysel düzeyde ortak hedeflere yönelmesi ve işlerin yoluna koyulması gibi gönüllülüğün önemli çıkış noktalarında sorunları ortaya koymakta, biraz fazladan sosyal mühendisliğin gönüllüleri yönlendirmede gerekli olabileceği sonucuna varılmaktadır¹⁹. Öte yandan gönüllük, dünyada kamusal imgesinin yeniden değerlendirilmesi gereken bir kavram olarak tartışılmakta, kavramın kimliğinin yeniden keşfedilmesi gereği vurgulanmaktadır. Gönüllülüğün artık hayırseverlik ve bağımlılıkla birlikte düşünülmesinden vazgeçilmeli, kavram artık ortak yardım ve karşılıklılık çerçevesinde düşünülmalıdır²⁰. Toplumun klasik hayırsever kesimlerinin bu faaliyetlere katılıyor olması, konunun yalnızca hayırseverlik olarak düşünülmesi ve bu faaliyetlerin aslında öyle pek de yararlı olmadığı konusundaki önyargılar yıkılmalıdır²¹. Farklı toplumların gönüllülük anlayışlarını ortaya çıkarmaya çıkan dünya çapındaki geniş bir araştırmanın sonuçlarına bakıldığında dahi gönüllülük anlayışının toplumsal kökenleri konusu, daha fazla araştırmaya gereksinim duyulduğu sonucuna varılmaktadır. Farklı toplumlardaki bireylerin gönüllülüğün ne anladıklarına ve gönüllü faaliyetlere nasıl yaklaştıklarını kıyaslamalı ortaya koymak üzere yürütülmüş araştırmalar, gönüllülüğü karşılıksız emek olarak görmek ya da etkin bir üyelik faaliyeti görmek arasında farklılıklar vardır. Örneğin Hindistan’da ceza karşılığı toplumsal hizmete katılmak ya da ücretsiz fazla mesai yapmak gönüllülük faaliyeti olarak görülmekte, Almanya, Belçika ve Hollanda’da gönüllü çalışma karşılığı (örneğin bedava biletler) sembolik ufak kazançlar elde etmek oldukça kabul görmektedir. Konuyla ilgili bir diğer güncel sorunlu alan zorunlu-gönüllülüğün yani özgür iradeye dayanmayan, örneğin okulun ya da çalışılan kurumun gerekli kıldığı faaliyetlerin nasıl değerlendirildiğidir. Araştırmacılara göre özgür iradeye dayanmayan, bir zorlama neticesinde yapılan faaliyetler de gönüllü faaliyet olarak değerlendirilmekte bu da gerçek gönüllülük rakamlarına etki etmektedir. Bu tartışmadan da anlaşılacağı üzere dünyada kurumların zorunlu-gönüllülük uygulamaları oldukça önemli bir alan teşkil etmekte, üzerinde tartışmalar yaşanmaktadır. Bir diğer tartışmalı alan gönüllülük faaliyetlerinden elde edilen yarar ya da kazançların önemidir. Gönüllülerin gönüllü faaliyetlere katılımını sağlayan motivasyonlar konusunda kesin şeyler mümkün değilse de gönüllülerin çoğunun salt özgecil (diğerkâm) olmadıkları, bu gönüllülük deneyimlerinden farklı şekilde fayda sağladıklarını düşündükleridir. Ancak bu durum, gönüllüleri gerçekten gönüllü ya da değil diye tanımlamamızı sağlayacak kadar açık bir ölçüt değildir ve en azından araştırma süreçlerine bir önyargı oluşturmaması için göz ardı edilmesi salık verilmektedir. Tüm bu tartışmaların sonucunda araştırmanın vardığı nokta gönüllülükle ilgili algıların kültürden kültüre ciddi anlamda farklılaşabileceği ve her kültür için durumun ayrı ayrı araştırılması gereğidir.²²

Sonuç Yerine

Türkiye’de gönüllülüğünün ve toplumsal hizmetin teşvik edilmesi gerekliliği, aslında sıkça gündeme gelen, üzerinde kimi çabalar, girişimlerde bulunulmuş, hemen hemen herkesin

¹⁹ Dekker, P & Halman, L., “The Values of Volunteering Cross-Cultural Perspectives” (New York: Springer, 2003), 1-16.

²⁰ TÜSEV bu konuda Türkiye’de hayırseverliğin kendine özgü bir yapısı olduğundan hareketle bir araştırma yürütmüş, hem vakıfların sorunlarına ve fırsatlarına hem de hayırseverliğin sosyal ve ekonomik adalet sağlama konusunda nasıl yararlar sağlayabileceği konusunda kimi tespitler yapmıştır. İslam toplumlarında hayırseverliğin özel önemine de değinen çalışma vakıfları odak noktasına alır (TÜSEV, 2006). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki güncel yaklaşımlar gönüllülikle, hayırseverliği birbirinden ayırma eğilimindedir. Dolayısıyla bu noktada dikkatli bir ayırım gerekirken, dinsel bağlamıyla hayırseverlik ile dinsel eğilim ve dinsel değerlerin gönüllülüğe etkisi ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

²¹ Rochester, C., Ellis A. P., Howlett S., Zimmeck M., “Volunteering and Society in the 21st Century”, (Hampshire: Palgra ve Macmillan, 2010), 176-178

²² Meijs, L. C. P. M.; F. Handy, R. A. Cnaan, J. L. Brudney, U. Ascoli, S. Ranade, L. Hustinx, S. Weber, I. Weiss, “All in the Eyes of the Beholder? Perceptions of Volunteering Across Eight Countries”, (The Values of Volunteering Cross-Cultural Perspectives (Ed: Dekker, P & Halman, L.) (New York: Springer, 2003), 32-34.

gerekliliği konusunda üzerinde uzlaştığı bir konudur. Ancak ülkemizde yukarıda bir kısmına değinilen güncel tartışmalara benzer, gönüllüğü farklı perspektiflerden, disiplinlerden değerlendiren güncel çalışmalar konusunda bir eksik göze çarpmaktadır. Bireyleri gönüllü faaliyete katılmaya teşvik eden güdüler, farklı toplumsal gruplar için birbirinden oldukça farklı olabileceği gibi grup içi dinamikler de birbirinden farklılaşır. Ancak gönüllü faaliyet içinde kendilerini bir kez de olsun bulan bireylerin başka gönüllülük faaliyetlerinde de yer alma olasılığı son derece yüksektir. Öte yandan gönüllülüğün, gönüllülüğe yönelik bir çağrıya yanıt olarak başladığı da öne sürülebilir. Bu çağrı da genelde bireyin içinde yer aldığı ya da bir şekilde etkileşimde bulunduğu bir grup içinden gelmektedir. Bireyler içinde buldukları ya da etkileşim içinde oldukları bir toplumsal grup içinden farklı güdüler, değerler ya da pratik nedenlerle ilgilenebilecekleri (bu belki eğlence için bile olabilir) bir gönüllülük çağrısı aldıklarında nasıl davranır? Ya da parçası/ait olduğu toplumsal gruplarda hiçbir gönüllülük çağrısı almamış bir bireyden gönüllü bir faaliyette bulunması nasıl beklenebilir? Türkiye'nin düşük gönüllülük düzeylerini, bireylerin, özellikle de gençlerin ailevi, siyasi ve kültürel, açık ya da örtük çoğunlukla da anlaşılabilir çekinceleriyle açıklamak ilk bakışta mümkündür. Bu çekinceleri, Türkiye'de sivil toplum tartışmaları içinde yer alan makro yaklaşımlarla temellendirmek de olasıdır. Ancak Türk toplumu gönüllülük kültürü açısından da kendine özgü özellikleri olan bir toplum olsa da, en azından gönüllülük çerçevesinde diğer günümüz toplumlarından tamamen farklı nitelikler taşımaz. Bu bağlamda gönüllülük üzerine yapılacak yeni çalışmalarda, Türkiye'de sivil toplumun az gelişmişliğinin nedenlerini tekrar ortaya sermek, analiz ederek üzerinde daha fazla çalışmaktan ziyade gönüllüğü mümkünse disiplinler arası olarak ayrı bir alan olarak ele alarak değerlendirmek daha yararlı gözükmektedir. Türkiye'de gönüllülük konusunun daha derinlemesine ve kavrayıcı biçimde araştırılması için, uluslararası literatürdeki yöntemsel, kuramsal ve kavramsal tartışmalara, Türkiye'nin ve Türk toplumunun özgünlüklerine, Türkiye'de sivil toplumun önemine yüklenen (belki de beklentilerin fazlaca yüksek tutulduğu) anlamdan biraz sıyrılarak bakılması konuya önemli katkılar sunabilir.

Kaynakça

- AKMAN, Petek (2008), Effects of Motives, Volunteer Role Identity and Sense of Community on Sustained Volunteering, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış YL tezi, İstanbul.
- BECKER, Penny Edgell & Dhingra Pawan H., (2001), Religious Involvement and Volunteering: Implications for Civil Society, *Sociology of Religion*, Vol. 62, No. 3 (Autumn, 2001).
- CNAAN, R. A., Smith, K. A., Holmes, K., Haski-Leventhal, D., Handy, F., & Brudney, J. L. "Motivations and Benefits of Student Volunteering: Comparing Regular, Occasional, and Non-Volunteers in Five Countries" (2010) (Kaynak: http://repository.upenn.edu/spp_papers/153) (Erişim Tarihi: 17.09.2015)
- DEKKER, P & Halman, L, "The Values of Volunteering Cross-Cultural Perspectives" (New York: Springer, 2003), 1-16.
- MEIJS, L. C. P. M; F. Handy, R. A. Cnaan, J. L. Brudney, U. Ascoli, S. Ranade, L. Hustinx, S. Weber, I. Weiss, (2003), "All in the Eyes of the Beholder? Perceptions of Volunteering Across Eight Countries", (The Values of Volunteering Cross-Cultural Perspectives (Ed: Dekker, P & Halman, L.), New York.
- MARDİN, Şerif (2006), "Sivil Toplum" ve "Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak "Sivil Toplum", Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Ed: Mümtaz'er Türköne/ Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ONBAŞI, Funda (2008), Civil Society Debate in Turkey: A Critical Analysis, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Mayıs 2008)
- PALAZ, S. & BOZ, İ. (2008), Üniversite Mezunu Yetişkinlerin Farklı Organizasyonlarda Gönüllü Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(19).
- PUTNAM, Robert (1993), Making democracy work: Civic traditions in modern Italy Princeton University Press, Princeton.

ROCHESTER, C., Ellis A. P., Howlett S., Zimmeck M., “Volunteering and Society in the 21st Century”, (Hampshire: PalgraveMacmillan, 2010), 176-178.

Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü, Doç. Dr. Mesut Yeğen, Prof. Dr. Emin Fuat Keyman, Mehmet Ali Çalışkan, Uğraş Ulaş Tol, YADA Vakfı, Nisan 2010.

Toplum Gönüllüsü Gençlerin Profili, Toplum Gönüllüleri Vakfı Yayınları, Eylül, 2015

TOCQUEVILLE, (2004), Democracy in America, Çev: Arthur Goldhammer, The Library of America, New York. State of CivilSociety Report 2015, CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation, 2015

TEGV Gönüllük Araştırmaları, Haz: Dr. Emre Erdoğan, Mart 2012.

Türkiye’de Gönüllük Gönüllüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi, 2013.

ÜMMET, Durmuş, Ekşi, Halil, Otrar, Mustafa, Özgeçelik (Altruizm) Ölçeği Geliştirme Çalışması, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 11, No. 26, 301-321, Aralık 2013

WILLIGEN, Marieke Van (2000), Differential Benefits of Volunteering Across the Life Course, s. 308-318, Journal of Gerontology, Vol: 55b, No: 5.

WUTHNOW, Robert (1991), Acts of Compassion: Caring for Others and Helping Ourselves, Princeton University Press, New Jersey.

World Giving Index 2014, A Global View of Giving Trends, Charities Aid Foundation, Kasım 2014.